

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

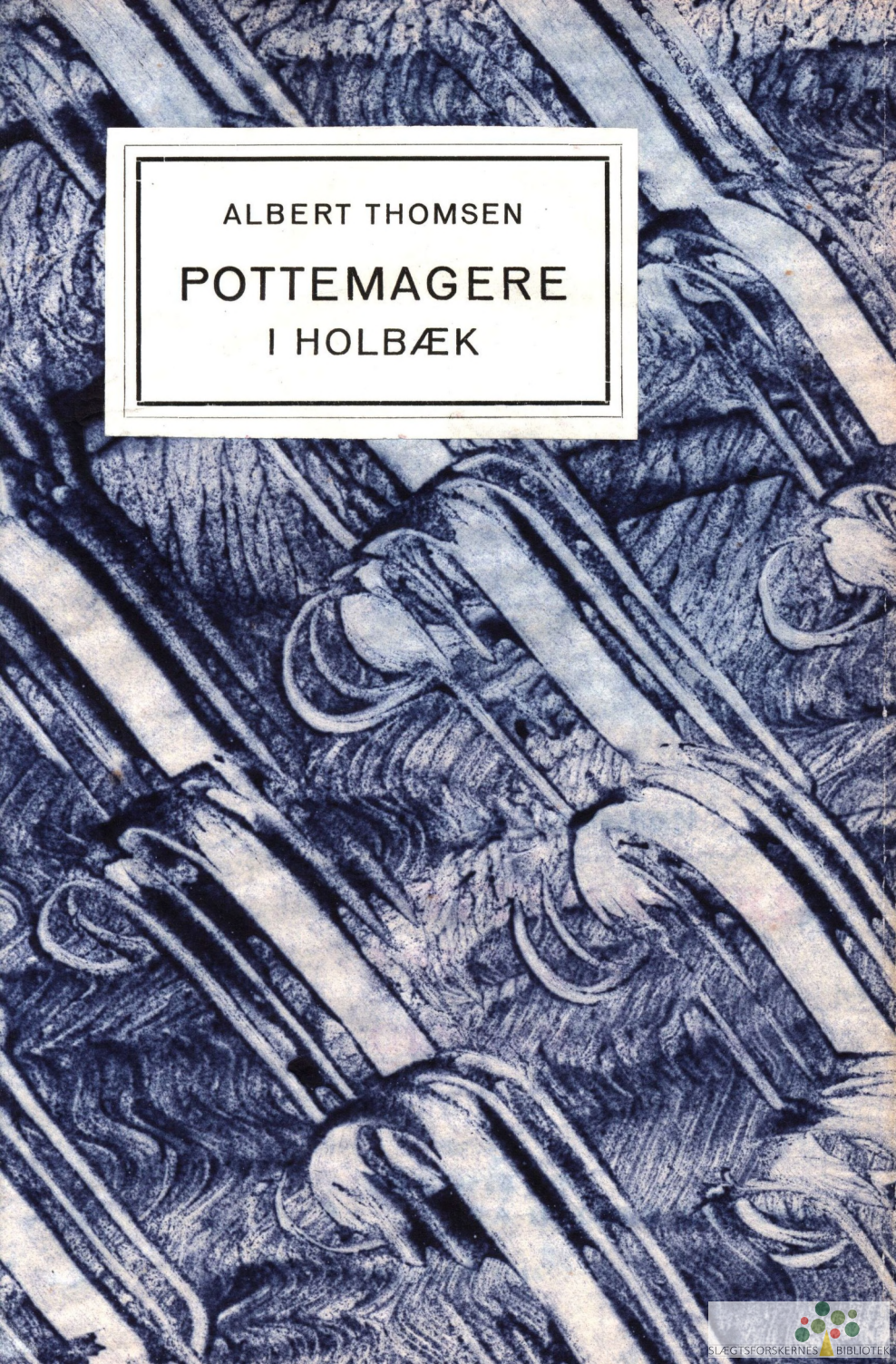
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ALBERT THOMSEN
POTTEMAGERE
I HOLBÆK

ALBERT THOMSEN

**POTTEMAGERE
I HOLBÆK
GENNEM 300 AAR**

SÆRTRYK AF
FRA HOLBÆK AMT 1945

HOLBÆK 1945

POTTEMAGERE I HOLBÆK

**POTTEMAGERE
I HOLBÆK
GENNEM 300 AAR**

VED
ALBERT THOMSEN

HOLBÆK 1945
SÆRTRYK AF »FRA HOLBÆK AMT« 1945

*Udsendt som Særtryk
i 200 Eksemplarer*

Clicheer:
Københavns Klichéfabrik

Bogtryk:
Holbæk Amtstidendes Bogtrykkeri

I. Pottemagere i 16–1700'erne

Naar der graves i Gader og Gaarde i en gammel By som Holbæk, vil der næsten altid i den opgravede Fyld være mange Spor af tidligere Slægters Liv og Færden paa Stedet. Der kommer en Bunke Dyreknogler op, Rester af fordums Festmaaltider; der kommer rustne Dele af Redskaber, som engang har ligget blanke og hele i Ejersmandens Haand; der kommer smaa Sølvmonter, hvis Tab sikkert har betydet Sorg eller Ærgrelse; der ruller en hel Del Brokker frem af Tagsten og Munkesten, Minder om en længst forsvunden Bygning; og endelig viser der sig rundt om i Fyldbunken større og mindre Skaar af gammelt Lertøj, røde, gule, brune eller brogede. Engang smukke Krus, Fade, Kander, Skaale, Kopper, Tallerkener og Potter. Nu værdiløst Affald, siger Folk, kigger lidt paa det og gaar videre.

Nej, værdiløst er det nu ikke; der er gaaet Videnskab i Potteskaarene; den kyndige kan læse meget ud af dem. Han kan se, hvad de engang har været, hvor de blev lavet, hvor gamle de er, og meget mere. Ofte kan de datere et Fund. Undertiden fortæller de ogsaa lidt Kunsthistorie, disse tavse Vidner om, hvad tidligere Slægter foretrak af Farver, Dekorationer og Former.

De ældste Skaar, som er fundet i Holbæk, stammer fra første Halvdel af 1200'erne, Valdemar Sejrs Tid; og de bekræfter altsaa paa deres Vis Teorien om, at Byen er sine 700 Aar gammel.

1. Brudstykker af Ovn-Kakler fra c. 1600. Den øverste fundet i Klosterstræde, de tre nederste i Klosterporten, hvor Pottemagergaarden laa. Holb. Museum. V. Hansen fot.

Ogsaa fra 13—1400'erne er der enkelte Fund, og fra de følgende Aarhundreder talrige. Der graves sjældent i den gamle Bydel, uden at der findes i hvert Fald en Mængde Tude, Ben og Stjerter af røde, glaserede Lerpotter, det almindeligste Køkkentøj i 16—1700'erne.

Meget af det, der saaledes dukker op af Jordens Skød, er lavet i Nordtyskland, Rhinegnene og Holland; ad Søvejen har Holbæk altid staaet i nær Handelsforbindelse med disse Egne. Blandt de nyere Skaar er der naturligvis mange Rester af engelsk Fajance; saadanne Spisestel fandtes jo i 1800'erne i næsten ethvert Holbækhjem.

Men mellem de gamle Sager er der utvivlsomt ogsaa mange, som er fremstillet af Pottemagere her i Byen.

Dette Haandværk hører jo til de ældste; dets Udøvere

2. En Potte og en Dunk fra 1700'erne. Fejlbrændinger. Dunken er brændt sammen med en anden. Fundet i en Gaard v. Studiestræde.

arbejdede ogsaa her paa Egnen allerede i Oldtiden, og Byen har vel næppet været hundrede Aar gammel, før den første Pottemager satte sin Ovn op. Anvendeligt Ler fandt han rigeligt af, og Varerne kunde afsættes paa de store Markeder, som flere Gange aarligt fyldte Algades brede Fortove med Telte, Boder og Vogne i Hundredvis.

Men de ældste Holbæk-Pottemagere kender vi intet til. Først fra c. 1600 støder vi paa nogle Navne i Tingbøger og Regnskaber. Da nævnes c. 1590 *Mogens Pottemager* og *Jakob Pottemager*. Sidstnævnte ejede en Gaard i Byen og drev et »Byens Jordsmon«, som kaldtes Græshaven. 1609 sagsøges han, fordi han havde fyret saa stærkt paa sin Skorsten, at Ildgnisterne fløj over og tændte i Naboens Tag. I Slottets Jordebog 1613—14 er noteret, at Jacob har lejet et Stykke Jord, maaske til Lergrav, og svarer i Afgift en Skok Potter (3 Snese) til Slottets Køkken hvert Aar. 1625 opsiger han Lejemaalet.

I Byfogedregnskabet 1623—24 er der ogsaa to Pottemagere, men deres Historie er kort og trist: »Annammet af en fattig Fange, Sivert Pottemagersvend, som desværre dræbte og ihjelslog en anden Pottemagersvend, Falentin,

og blev derfor henrettet, og hvis (o: hvad) ringe Klæder og andet, han efterlod sig, blev optaget til Kongl. Maje-stæt Værdi $6\frac{1}{2}$ Daler«.

Fra c. 1630—50 var *Henrik Pottemager* en kendt Mester, som ejede og beboede den Gaard, hvor »Bjelkes Hus« nu ligger. Da Raadstuen 1634—35 blev istandsat, op-satte Henrik en ny Kakkelovn af Potter, han havde la-vet, og bagefter kom en Maler og »ferniserede« den. Hvis Kaklerne ikke var glaserede, blev de nemlig over-strøget med Farve — en Slags Kakkelovns sværte. Han har sandsynligvis ogsaa lavet Kakler med Ornamente-r paa og andre glaserede Sager, for i en Retssag er der Tale om noget Bly, 1 Skippund 3 Lispund og 1 Skaal-pund, som han efter sin Kvittering af 5. Februar 1645 har laant af Sdr. Jernløse Kirke, og som Kirkeværgen den 16. April 1649 kræver tilbageleveret eller betalt med 25 Rdlr. Blyet har han vel brugt som andre Pottemagere til at lave Glasur med. Nu dømmes han til at ordne dette Melle-m-værende.

I Pottemagergaarden ved Klosterporten afløses Hen-rik 1656 af *Daniel Pottemager*; han indstævnes for By-tinget og faar Ordre til inden fire Uger at skaffe rigtig Besked, hvorfra han er kommet, og derefter at »gøre Bor-gerskab«. Senere indføres i »Memorialbogen«, at *Daniel Willomsøn* Pottemager d. 25. August 1657 tog Borgerskab, og at han skal give til det første Marked her i Byen 1 Rdlr. i Afgift, men det oplyses ikke, hvor han er kommet fra.

Ude i den vestlige Ende af Slottets Marker, Stribbes-marken, som den hed, laa de Grave, hvor Byens Pottemagere hentede deres Ler; Agrene hed Lerbjerg og Pottemager-graven. 1661 indstævner Lensmanden Daniel og Hans Potte-mager til at betale den aarlige Afgift, 1 Rdlr. og 1 Skok Potter, men Hans mødte og fremlagde en Modregning paa et Parti Astrag (Gulvfliser), han har leveret; heraf har han i Betaling for $16\frac{1}{2}$ Hundrede faaet 24 Daler 3 Mk., men har endnu 7 Mark tilgode.

Daniel afløses i Pottemagergaarden c. 1670 af *Laurids Pottemager*¹⁾, som nævnes til c. 1680. Ejendommen var sidst i Treserne købt af Sognepræsten Mag. Søren May; i Slutningen af Aarhundredet maa den være ombygget til en Her-skabsgaard med to Fiskedamme i Haven og store Marker i Riffelhaven.

Pottemageriet er forbi paa dette Sted, men naar der graves i Haven, nu Frausing Borchs Gartneri, eller ude i Klosterporten, findes der endnu mange Skaar fra Henriks, Daniels og Laurids's Værksted.

Paa Algades Nordside, mellem Blindestræde og Studie-stræde, maaske Nr. 27 eller 29, laa et andet Pottemageri; Grundtaksten 1682 nævner en Gaard, som tilhørte Salig *Friderich Pottemagers* Enke og Børn med lidt tilliggende Kaal-Jord, som Enken med Børnene beboer«. Hun ejer endnu 1710 denne Gaard, men vi ved ikke noget om, hvorvidt hun har haft Mandens Værksted i Gang eller ej.

Ved 1710 ejede Pottemager *Lars Pedersen Wittenkamp* en Gaard paa Hjørnet af Algade og Blindestræde (nu E. Henningsens Boghandel). 1720 ejede han ogsaa Hjørne-huset ved Studiestræde (nu Guldsmed Schmidt-Kjergaards), som han solgte dette Aar. 1736 sælges hans førstnævnte Ejendom ved Auktion efter Enkens Død. Da kaldes Strædet Nellikestræde. I en Gaard paa dettes østre Side fandtes for nogle Aar siden et Par Potter fra 1700'erne. (Fig 2.)

En tredie Pottemagergaard laa paa Torvet (Nr. 49, nu Kbmd. Marcussen), den bar allerede dette Navn i 1710, flere Pottemagere har virket her og i Nabogaarden (Ollendorffs Nr. 47) fra 1700—80, saaledes *Jørgen Jørgensen* 1717, *Nicolai Jansen* 1726 og *Lars Sørensen Holm*, der nævnes 1740 og 52, han boede i Nr. 49 og ejede Halvparten af Nr. 47. Hans Enke, Johanne Jensdatter, optager 1761 og 75 Laan i Ejendommen, Værkstedet har hun udlejet til Pottemager *Hans Pedersen*. 1787 ejedes Gaarden af Hans Lund og efter

1) En Laurids Pottemager sagsøger 1638 en Enke for nogle »Kalkpoter«, han har leveret hende.

hans Død af Broderen Christian Lund, begge af den kendte Lund'ske Pottmagerslægt.

I nogle Aar omkring 1745 boede *Anders Pottmager* i Nr. 42 (nu Bagermester Vendelboe-Jensens).

I Aarene 1713—34 nævnes af og til Pottmager *Niels Bentzen* i Ejendommen Algade 55; han købte den 1713, men 1741 tilhører den *Jørgen Jørgensen Pottmager*, 1753 nævnes Bager Godtfr. Kols som Ejer.

Jonas Pottmager omtales 1754.

— — —

Naar jeg i det foregaaende har nævnt alle disse Pottmagere, som vi ikke ved noget videre om, og søgt at bestemme, hvor de boede, saa er det, fordi et Pottmagerværksted næsten altid efterlader tydelige Spor, saaledes at der ved fremtidige Udgravninger, Kloakarbejder o. lign. i disse Ejendomme muligvis kan komme Bunker af Lerkarskaar for Dagens Lys og fortælle lidt om, hvad disse længst forglemte Mestrelavede.

Anmeldelse bør i saa Tilfælde gives til Holbæk Museum.

II. Fra Lund'ernes Pottemagergaard

I 118 Aar, nemlig fra 1759 til 1877, var det Slægten Lund, der dominerede Pottemageriet her i Byen, ja i hele Nordvestsjælland. Ikke færre end otte Medlemmer af Slægten blev Mestres i Holbæk.

Den ældste af dem, *Hans Larsen Lund*, var født c. 1720 paa Næstvedegnen. Han kom i en meget ung Alder i Lære hos Pottemager Hans Henriksen i Sorø, og hans Svendebrev¹⁾ lyder saaledes:

»Nerværende H A N S L A U R S E N, som paa en 8te Aars Tid stedse hos mig underteignede haver staaed udi Lære ved det frie Skienk Pottemager Haandværk²⁾, og derpaa fra sidste St. Hans Dag, da Læretiden var udløben, i 8te a 10 Uggers Tid arbejdet som Svend, haver udi bem.-t sin Tieneste opført sig upaaklagelig og derfor i Mindelighed fra mig bleven afskediget, hvilket hermed tilstaaes under min Haand.

Sørø, den 31. Decbr. 1742.

Hans Henrichsen«.

Et Par Aar efter har han aabenbart ladet sig hverve til det nationale Rytteri, for 15. Sept. 1745 nævnes han i Holbæk Kirkebog som Fadder ved en Daab: Hans Larsen Rytter, og da han 15. Juli 1746 trolovede sig med Kirsten Hansdatter Ruus (f. c. 1714, død 1774 i Holbæk), var han Rytter ved Major v. Wolfraths Kompagni. Ogsaa efter deres Bryllup 18. November 1746 forblev han i Militærtjenesten³⁾.

1) Original i Holbæk Museums Arkiv.

2) Et »Skænk-Haandværk« var et Haandværk, i hvilket de tilreisende Svende en vis Tid understøttedes af de paa Stedet arbejdende Svende.

3) Endnu i 1754 nævnes han som Rytter.

De fleste Kirkebogs-Data i dette Afsnit hidrører fra et Manuskript til en Stamtavle over Slægterne Vold og Lund, udarbejdet af V. Vold, Aalborg, og velvilligst stillet til min Disposition.

3. Laagpote til Barnemad, lavet i Holbæk 1759, sandsynligvis af Hans Lund. Nationalmuseet. (Nationalmus. fot.)

Men d. 19. Oktbr. 1759 tog han Borgerskab som Pottema-ger i Holbæk; i Borgerbrevet (i Raadhusprotokollen) oplyses, at han er født i Næstved, har lært i Sorø og endelig i 14 Aar tjent som Rytter, sidst i 1. jyske Nationalregiment Kyrasserer under Ritmester, Baron Knuths Kompagni. To Aar efter, 21/7 1761, købte han et Hus¹⁾ paa Hjørnet af Al-gade og Smede-lundsgade, hvor senere »Vagten« blev bygget.

Paa Nationalmuseet findes to Laagpotter til Barne-mad, meget kunstfærdigt udførte, med dobbelte Vægge; i den yderste er med elegant og sikker Haand udskaaret et Mønster med Bladværk. Paa hvert af de tre Ben er der en Ansigtsmaske, og Laagets Knop er dannet som et Mands-hoved med Paryk og trekantet Hat. En Indskrift langs Pottens Rand lyder:

1) Skøde- og Panteprotokollen.

Solio Deo gloria
Hvad min Gud vil Det ske Alltid

Paa en Plade paa Siden staar: *Holbechs Anno 1759.*
(Fig. 3.)

Museet i København ejer ogsaa en lignende Laagpotte med gennembrudt Mønster, knap saa elegant, men med samme morsomme Mandshoved paa Laagknoppen. Den er utvivlsomt ogsaa fra Holbæk. (Fig. 4.)

»De hører til de bedste Frembringelser af dansk Pottemagerkunst«¹⁾, siger Jørgen Olrik om disse to Holbæk-arbejder.

Der er stor Sandsynlighed for, at de er lavet af Hans Lund; den ene er jo dateret 1759, samme Aar som han tog Borgerskab, maaske er den hans første Stykke som Mester; derfor de fromme Sentenser!

Nationalmuseet har et Fad (Fig. 5), der opgives at være brugt af ham til Pottemagerskilt, og et sortglasseret Krus med gulgrønne og blaa Bladornamenter, sikkert ogsaa fra hans Værksted; det har i mangfoldige Aar været i Slægtens Eje. (Fig. 6.)

To Fade (Fig. 7—8), som Museet har faaet fra Ellede ved Kalundborg, kan ifølge Jørgen Olriks før citerede Afhandling ligeledes henføres til Holbæk. Begge er dekoreret med store Fantasi-blomster, i Midten har det ene desuden en Kvindefigur og Aarstallet 1766, det andet en galopperende Rytter. Ogsaa en Potte med Tulipaner paa lys Bund og Aarstallet 1769 kan stamme fra Holbæk. Men noget sikkert kan ikke siges om disse Fade, saalænge vi ikke ved ret meget om, hvorledes Pottemagervarerne fra de andre sjællandske Byer saa ud. Ganske vist var der intet Værksted i Kalundborg paa den Tid, men til Byens Markeder mødte der sikkert Pottemagere ikke alene fra Holbæk, men ogsaa fra f. Eks. Sorø eller Roskilde.

1) Jørgen Olrik: Gammelt dansk Lertøj i Folkemuseet, i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1928, S. 69.

4. Laagpote til Barnemad, sandsynligvis fra Holbæk. Nationalmuseet. (Nationalmus. fot.)

trolovede sig med Dorthe Sophie Salomonsdatter (f. 1749 i Tølløse, død 1807 i Holbæk). Brylluppet stod 14. Juli.

1780 er Pladsen bleven for trang for ham i det lille fædrene Hus; i Stedet købte han dette Aar for 412 Rdlr. Gaarden paa Hjørnet af Algade og Søstræde, hvor nu »Holbækhus« ligger. Her blev nu Slægtens Hjemsted i over 100 Aar¹⁾.

Ejendommen bestod af en lang Bindingsværkslænge ud mod Algade, med en trefags Kvist paa, en Sidelænge ned langs Strædet, Indkørselsport og i Gaarden en Tværbgning med Stald, Lade og Pottemageri.

1) Skøde af 23. Juni 1780 (tilh. Vald. Vold, Aalborg).

Hans Lund blev ikke nogen gammel Mand; han døde allerede 1771, hans Enke i 1774, derefter solgtes Huset ved Auktion 1775 til den ældste af Sønnerne, Lars. Han og hans 3 Brødre, Christian, Hans og Christen, blev alle Pottemagere i Holbæk.

Lars Hansen Lund var født 31. Marts 1747, han nævnes i Professionen første Gang 10. Maj, da han

5. Lerfad fra Holbæk. Skal være brugt af Hans Lund som Udhængsskilt. Nationalmuseet. (Nationalmus. fot.)

Lars Lund og Dorthe Sophie fik 7 Børn, deriblandt to Sønner; den ene døde som spæd, den anden, Hans, fortsatte Professionen. Det eneste af Pigebørnene, som blev voksent, ægtede Købmand Lars Jensen i Nabogaarden.

Lars Lund døde 22. Maj 1832.

Broderen *Christian Godtfred Hansen Lund* (f. d. 25. Marts 1750, død 6. Maj 1822) var gift 1. Gang 1778 med Margrethe Johanne Pedersdatter (f. c. 1749, død 1779), og 2. Gang 1779 med Cathrine Marie Jacobsdatter (f. c. 1748, død 1830).

I 1783 boede han i Algade 27 (nu Isenkr. Jagilds Hus), ved Folketællingen 1787 i Algade 64 eller 66 (nu Lund-Henriksens Ejendom) og 1801 i den tidligere nævnte gamle Pottemagergaard paa Torvet (senere Ollendorffs Gaard), hvor han afløste Broderen Hans.

6. Sortglaseret Krus med gulgrønne og blaa Bladornamenter. Fra Lund'ernes Værksted; muligvis lavet af Hans Lund. Nationalmuseet. (Nationalmus. fot.)

Paa Nationalmuseet findes et Lerkrus (Fig. 9) med en herlig Tegning af en Elefant og forsynet med følgende Rim (fra en ABC?):

En Ellefant Hær tæinet staaer,
I Størke ingen Ham Over Gaar.

Kruset, som er signeret: Holbech — 1800 — C-G.L., maa efter dette utvivlsomt være lavet af Christian Godtfred Lund.

7. Lerfad fra 1766, Kvindefigur i barok Blomsterdekoration. Muligvis Holbækarbejde. Nationalmuseet. (Nationalmus. fot.)

Den tredje Broder i Rækken, *Hans Hansen Lund*¹⁾ (f. 12. Maj 1754) nævnes 1779 og 83 som Pottemagersvend og giftede sig 1787 med Dorte Marie Jørgensdatter (f. 1752). De havde ingen Børn. Ved sit Bryllup ejede og beboede han som ovenfor nævnt Pottemagergaarden paa Torvet; her døde han 16. April 1796.

Den fjerde og sidste i Rækken, *Christen Hansen Lund* (f. 20. Jan. 1760, død 6. Febr. 1827) var Svend hos Broderen Lars i 1787, men 23. Aug. 1788 tog han Borgerskab som Pottemager. 1791 giftede han sig med Kirsten Hansdatter (f. 1754, d. 1812). Ægteskabet var barnløst. 1796 og 1801 boede han paa Hjørnet af Algade og Studiestræde (nu Nr. 35), hvor Lars Wittenkamp 100 Aar før havde drevet Pottemageri.

1) Kirkebogen har Navnet *A n d e r s*, men det er sikkert en Fejlskrivning.

8. Lerfad, fra samme Tid og Værksted som Fig. 7. Muligvis Holbækarbejde. Nationalmus. (Nationalmus. fot.)

De to af Brødrene døde i stor Fattigdom. Det hedder i Skifteprotokollen 1822 om Christian G. Lund, at han »eier intet, men har nydt Understøttelse af Fattigvæsenet, af hvem hans Begravelse ogsaa er besørget«, og om Christen Lund 1827: »da han døde i største Armod og Usselskab, og Fattigvæsenet maatte paatage sig at besørge hans Begravelse, bortfalder videre Skifteforhandling«.

* * *

Fire Brødre, som alle er Mestre i samme Profession og i samme lille By, det er vist et temmelig enestaaende Tilfælde.

Endnu ved 1780 var her to andre Pottemagere: *Christian Ottesen* (paa Hjørnet af Algade og Labæk, nu Axel Smiths Ejendom), og *Hans H. S. Pedersen* (Pottemagergaarden paa Torvet), men fra c. 1790 til omkring 1830 var Lund'erne vistnok de eneste, ikke blot i Holbæk, men i

9. Krus med Elefant og et Alfabetrim; sign. 1800 Holbeck, C. G. L. (Christian Godtfred Lund). Nationalmuseet. (Nationalmuseet fot.)

hele Amtet; der fandtes ingen i Kalundborg og Nykøbing i 1700'erne og et godt Stykke ind i 1800'erne. Vistnok heller ikke paa Landet. Antallet af Pottemagere var i det hele kun ringe paa Sjælland; Indberetninger fra 1735—36 om Næringsforholdene i Byerne oplyser¹⁾, at her var 2 i Frederikssund og Slangerup, 3 i Næstved, 1 i Præstø, 2 i Sorø,

¹⁾ C. Nyrup: Dansk Pottemageri (Maanedsskr. udg. af Industriforeningen i Kbhvn. 1882, S. 162.

10. Lerfad fra 1779, fra Lund'ernes Værksteder, Holbæk Museum. Diam. 48 cm. (V. Hansen fot.)

2 i Roskilde og 2 i Holbæk, altsaa 12 i alt. De kunde derfor slet ikke dække Forbruget af Lertøj, dels indførtes der stadig noget fra Tyskland, dels kom der en Mængde Jydepotter hertil.

Noget Lav dannede Pottemagerne i Holbæk ikke, men de holdt alligevel sammen over for udenbys Konkurrence. Saaledes indgav de i 1783 en Klage til Stiftamtmanden¹⁾ over Skipper Villadsen fra Aarhus, som nylig laa ved Holbæk Skibbro og solgte røde Lerkar, ganske vist kun for 6—7 Rdlr., men han har »truet med, at han næste Aar vilde indfinde sig med en større Mængde«. Klagen er underskrevet af de fire Mestre: Christian Ottesen, Hans H. S. Pedersen, C. Hansen Lund og L. Hansen Lund. — Det vides ikke, hvad de fik ud af Aktionen.

1) Landsarkivet. Holbæk Raadhusarkiv. Kopibog over indg. Breve, 9. Septbr. 1783.

Hest og Vogn var et nødvendigt Tilbehør til en Pottemagergaard. Leret skulde køres hjem fra Lergraven, Brændet hentes i Skoven og de færdige Varer transporteres ud i Landet til Markederne. Disse Markedsrejser betød mere for Omsætningen end Salget fra Lageret hjemme i Holbæk; et Par Gange om Maaneden rumlede Mester og hans Kone eller en Søn ud ad Landevejen til Marked i en Købstad eller ved en af Helligkilderne. Baa- de fra Hjembæk og Holmstrup og Ondløse Kildemarkeder fortælles der om, hvorledes Folk købte Skaale eller Kopper ved Pottemagerens Vogne, inden de gik hen til Kilden for at drikke.

11. Lerfad fra 1816, fra Lund'ernes Værksteder. Holbæk Museum. (V. Hansen fot.)

Men selv om der var mange Markeder, kneb det alligevel for Holbækkerne at forsyne hele Nordvestsjælland med Pottetøj. Den ældste af de fire Brødre Lund, Lars Lund, rettede 1791 en Forespørgsel til Kancelliet¹⁾, hvori han først gør opmærksom paa, at der ingen Pottemagere er i Kalundborg og Nykøbing, og derfor plejer Bønderne fra disse Egne, naar de kommer til Holbæk, at tage nogle Skokke Lerkar hos ham, for dermed at hjælpe Naboerne, og dernæst spørger han, om et saadant Salg af røde Ler- varer i Partier er lovligt. Kancelliet svarede, at Pottemagere i Købstæderne havde Ret til at forhandle deres Varer i baade store og smaa Partier.

1) Nyrups anførte Skrift, S. 116.

12. Lerfad fra 1785, fra en Købmandsgaard i Holbæk.
(Diam. 27 cm.) Holbæk Museum. (V. Hansen fot.)

Paa hvert af Holbækværkstederne var der som Regel 1 a 2 Svende og 2 Læredrenge, saa det samlede Antal Pottemagere i Holbæk omkring 1800 var altid mindst 20.

Alle fire Brødre Lund var Officerer i Byens Brandkorps i Aarene omkring 1800. I nogle Aar beklædte Lars Lund den ansvarsfulde Post som Brand- og Sprøjtemester, populært kaldet Brandmajor. Som saadan optraadte han i en meget fornem Uniform: blaa Spidskjole med Guldepauletter, trekantet Hat med Fjerbusk, lang Krumsabel m. m. En eventyrlig Forvandling fra Pottemagerens lerede Arbejdsdragt!

Fra de fire Brødres Tid er ikke ret meget bevaret af deres Produktion, det meste var jo simple Brugsgenstande, som kun holdt en kort Tid.

Vi har nævnt Elefantkruset; Holbæk Museum har et stort Fad med en Dobbeltfugl paa og Aarstallet 1779; det

13. To Krus fra Lund'ernes Værksteder. Det til venstre har indtil 1944 været i Familiens Eje. Holbæk Museum. (V. Hansen fot.)

er engang af Lars Lund jun. (d. 1877) skænket til Buntmager H. W. Tofte, hans Genbo, men hvem af de fire gamle, der har lavet det, vides ikke. (Fig. 10.)

Det samme gælder et lille Fad med to Duer og Aars-tallet 1816; Museet har faaet det af Fr. Emil Lund, Vejle. (Fig. 11.)

Et smukt formet Fad, et saakaldt Kransfad med Blomster og Aarstallet 1785, er mærket med et H, og da vi har faaet det fra et gammelt Holbæk-hjem, er det sandsynligvis ogsaa fra Lund'ernes Værksted. (Fig. 12.)

* * *

Tredie Generation repræsenteres alene af Lars Lunds Søn, *Hans Larsen Lund*, opkaldt efter Dynastiets Grundlægger. Han var født 12. Sept. 1779, gift 1809 med Kirstine Jensdatter (f. 1781 i Sigersholm, d. 1852), og døde 27. Nov. 1839. I Ægteskabet var der 8 Børn; af de tre Sønner blev *Lars Faderens Efterfølger*, *Jens Lund* blev Guldsmed og *Anders Martin Lund* Bager, alle i Holbæk. Af Døtrene blev

14. Lerfad fra 1830—40'erne, sad i mange Aar som Skilt over Lund'ernes Butiksdør. Diam 56 cm. Holb. Mus.

Dorthe Sophie gift med Kbmd. Christen Wold og Jubeline Lutherine (f. paa Jubelfestdagen d. 31. Okt. 1817, 300 Aars Dagen for Reformationens Begyndelse) med en anden Holbækkøbmand, Joh. Th. Krusmark, og efter hans Død med Tømrmester Emil Kern i København.

Hans Lund tog Borgerskab¹⁾ 18. Juni 1801; i Brevet hedder det, at han stedse har været hjemme hos Faderen, Lars Hansen Lund. Da den gamle havde passeret de 75, solgte han 18. Jan. 1823 Gaard og Forretning til Sønnen.

Ogsaa Hans Lund naaede at blive Brandmajor med Krumsabel og trekantet Hat, og Sønnen Lars fulgte Traditionen, men drev det dog kun til at blive Løjtnant.

Sidst i Oktober 1839 havde Hans Lund og Hustru den Sorg at miste deres yngste Datter, Martha Maria; kun 20

1) Holbæk Mus. Arkiv.

Aar gammel døde hun af Tyfus, og en Maaned senere døde han af samme Sygdom.

Holbæk Museum ejer tre Lerkrus (Fig. 13), alle formet med vandrette Ringe om, Glasuren er gulbrun, og Kanten er tilpasset til et Tinlaag. Jeg har set et lignende paa Orø og et i Odsherred. Typen synes at være en Specialitet for Lund'ernes Pottemagergaard, og de er rimeligvis lavet i Hans Lunds Tid. Det ene har været i Familiens Eje, indtil Dorthe Sophie Lunds Sønnesøn¹⁾ i Aar skænkede os det; et andet fulgte med, da H. C. Nielsen i 1878 overtog Virksomheden efter den sidste af den gamle Slægt.

Det er ogsaa rimeligt at antage, at det store Fad, der i mange Aar sad som Gadeskilt over Butikken, og som bærer den lakoniske, men tilstrækkelige Indskrift: L U N D, stammer fra Hans Lunds Tid. I al sin Enkelhed er det et beundringsværdigt Stykke Reklamekunst, med en kraftig og sluttet Helhedsvirkning. (Fig. 14.)

Hans Lunds Enke fortsatte Virksomheden med Sønnen *Lars* som Bestyrer. Ved Folketællingen 1840 var der foruden ham 3 Svende og 1 Lærling, 2 Tjenestekarle og 2 Piger i Gaarden. Det relativt store Folkehold skyldes ikke blot Travlheden i Pottemageriet, men ogsaa Gaardens Landbrug. Ligesom de fleste andre Haandværkere havde Lund nogle Marker ude i de gamle Byjorder Øster paa; i Stalden stod baade Heste, Køer og Svin, og i Høstens Tid maatte alle, ogsaa Svendene, være med at bjærge Sæden i Hus.

Lars Hansen Lund, fjerde Generation af Slægten, var født 11. Sept. 1814. Efter udstaaet Læretid i Hjemmet gik han i April 1835 »paa Valsen« gennem Sjælland og Fyn til Hertugdømmerne og ned i Tyskland, hvor hans Vandrebog²⁾ er stemplet i en Mængde Byer; ogsaa ind i Schlesien og Østrig kom han, og mange Steder blev han nogle Uger og arbejdede i sin Profession. Efter to Aars Forløb vendte

1) Vald. Vold, Aalborg.

2) I Holbæk Mus. Arkiv.

Hans Larsen Lund († 1839) og hans Familie. Silhouet fra 1824 (i Familiens Eje).

han hjem i April 1837; i en Liste i sin Vandrebog har han opregnet c. 120 Byer, han har besøgt.

To Aar efter døde Faderen som nævnt, og Lars styrede nu Pottemageriet, indtil han i 1845 købte Gaarden af sin Moder for 5000 Rdlr. og giftede sig 1847 med Elise Sophie Richter (f. 1830). I Ægteskabet fødtes 11 Børn, deraf 5 Sønner; den ældste, *Hans*, blev Urmager i København, *Johan Christian* den sidste Pottemager i Familien, *Carl Frederik* Typograf og første Formand for Socialdemokratisk Forening i Holbæk, *Martin* Typograf i Slagelse og *Frederik Emil* Assistent ved Vejle Gasværk. En af Døtrene, Ida, ægtede Pottemager Th. Strodl¹⁾ i Roskilde, og efter hendes Død giftede han sig med hendes Søster, Marie Lund.

Det ser ud til, at Pottemageriet er gaet tilbage i Lars Lunds Tid efter Folkeholdet at dømme; 1840 var der som nævnt 3 Svende og 1 Dreng, men i Folketællingen 1850 nævnes ingen, Mester er alene.

1) Thomas Strodl's Fader, som i 60'erne indvandrede fra Østrig, anlagde et Pottemageri i Skotterup i Nordsjælland.

III. Pottemagergaarden i Lars Lunds Tid

Støttet dels paa en Samtale, jeg fik med Johan Christian Lund i 1928, Aaret før hans Død, og dels paa nogle Meddelelser, som Frederik Emil Lund i Vejle efter min Opfordring nedskrev i 1934, skal jeg forsøge at give et Billede af Livet i Pottemagergaarden i Brødrenes Barndom i 50—60'erne.

Fra Gaden kom man ind i en Forstue, til højre førte en Dør ind i Butikken, under de smaa Vinduer ud mod Gaden stod et langt Bord og til begge Sider var der Hylder med al Slags Lertøj. I et Hjørne stod en Omhængsseng. Fra Butikken førte Døre ind til Dagligstuen og ud til Køkkenet.

»Der¹⁾ kom mange og købte Potter hos os. I Døren mellem Dagligstuen og Butikken var et Kighul; der stod vi tit og kiggede og lyttede til Handelen. Der var en Kone, hvis Mand var Skomager, vi kaldte hende »den knortede Skomagerkælling«, lidt sær var hun, og naar hun havde taget de Potter, hun vilde have, sagde hun: »Jeg skal nok betale dem, ellers betaler Vorherre dem nok«. Jeg hørte siden, at nogen havde bildt hende ind, at Varmen gik ud gennem Kakkelovnsrøret, og saa stoppede hun det til, med det sørgelige Resultat, at baade hun og Manden blev kvalt«.

I Dagligstuen, som havde to Vinduer til Gaden, stod der et stort Spisebord med Stole om, ved det ene Vindue Forhøjningen med Husmoderens Stol, mellem Vinduerne en Kommode med Spejl over, og ind mod Butikken et højt Egetræs-Chatol med Sølvstøj i øverste Skab, det er fra c. 1750, et Arvestykke i Familien Lund. Ud mod Køkkenet

1) Citatet her og paa de følgende Sider stammer fra Emil Lunds Meddelelse.

var der ingen Dør, paa den Væg stod en Seng, og i Hjørnet var indmuret et Par Bilæggerovnsplader, som opvarmedes fra Ildstedet paa den anden Side af Væggen; der sad ogsaa saadan en Ovnplade med bibelske Billeder paa inde i Butikken. Et Bornholmerur stod tæt ved Døren med Kighullet i.

Fra Dagligstuen gik man ind i »Stadsstuen«, hvis Hovedvæg domineredes af den store Sofa med et Spejl over, foran stod et Klapbord med lyreformet Fod, og rundt om Bordet 8 Stole, alt af Mahogni i Christian VIII's Stil. Desuden var der i Hjørnet en Forhøjning med Stol paa, et Bord, en Kommode, en Kakkellovn og et Møbel med Porcelænsfigurer paa samt et Spejl.

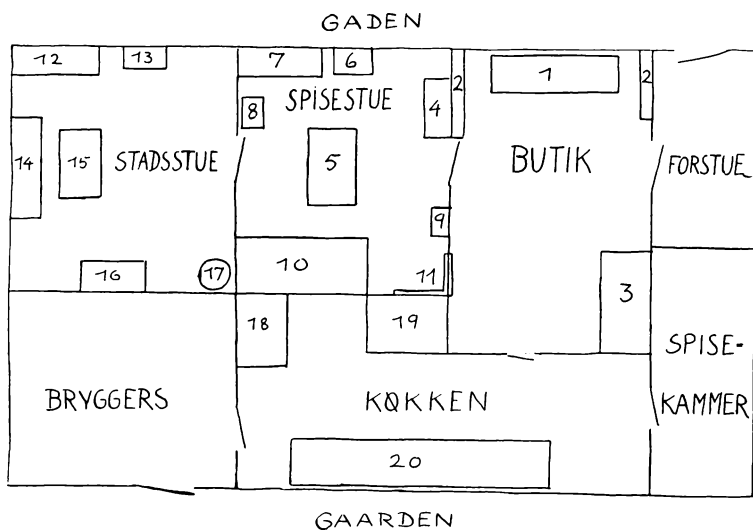
En Dør fra Butikken førte ind til Køkkenet, her var en stor, aaben Skorsten, som oplystes af en Tranlampe; der fyredes med store Brændestykker. I et andet Hjørne stod et Komfur og langs Vinduerne ud til Gaarden det lange Køkkenbord.

Fra Køkkenet kunde man gennem et Bryggers gaa ud i Gaarden.

I Forstuen førte en Trappe oven paa. I Kvisten over Butikken laa et Gæsteværelse, her sov nogle af Børnene; kom der Gæster, maatte de smaa flyttes ud paa Loftet. Her var ikke hyggeligt; de store Korndynger inde hos Naboen, Købmand Jensen, trak mange Rottør til. Om Natten kunde man høre, hvordan de boltrede sig hen over Loftet; her stod en Mængde Lerfade, ofte med lidt Vand i, der var regnet ned gennem Taget; det drak Rotterne af. En Aften, da Børnene var ene hjemme, hørte de nogen liste rundt deroppe. To af Drengene gik op, den ene med et tændt Lys, den anden med en Kæp, og saa opdagede de, at det var en Kvinde, som kaldtes »Ræve-Ellen«. Hun havde samlet sig nogle Potter sammen ved Nedgangen, nu fo'r hun paa Drengene, men den ene holdt hende, og den anden slog til med Stokken. Ned kom hun tilsidst, dog uden sine Tyvekoster.

Midt paa Gaardspladsen stod en høj Pumpe med to Tude, den øverste brugtes til at poste Vand i Tønder, naar der var Ildebrand.

»Brønden var sat af Kampesten, 28 Alen dybt. Som lille Dreng havde jeg ofte set Konerne fra Nabolaget pumpe

15. Lunds Lejlighed. Tegnet efter en Skitse af Emil Lund. 1. Bord. 2. Reoler med Pottetøj. 3. Alkove. 4. Chatol. 5. Bord. 6. Kommode. 7. Forhøjning med Stol 8. Bord. 9. Bornholmer. 10. Seng. 11. Ovnplader. 12. Forhøjning med Stol. 13. Bord. 14. Sofa. 15. Klapbord. 16. Kommode. 17. Kakkellovn. 18. Komfur. 19. Aaben Skorsten og 20. Køkkenbord.

Vand her, for vi havde altid godt og rigeligt Vand, og nu fik jeg den Idé, at det kunde være morsomt at se, naar der kom Sten op med Vandet, og saa klatrede jeg op og puttede 2 Sten i Pumpen. Spændt ventede jeg paa Resultatet, men ak og ve! Der kom ingen Sten; derimod gik Pumpen itu! Alle Postetræerne maatte tages op, og det kostede Fader 25 Rigsdaler. Jeg fik ingen Klø, men Fader opbevarede stadig de to dyre Sten«.

Ejendommens vestre Ende var udlejet til Købmand Rathmann; fra hans Butik gik man et Par Trin ned til en

Skænkestue, som kaldtes »Dybet«, den var et populært Samlingssted for Byens Haandværksmestre.

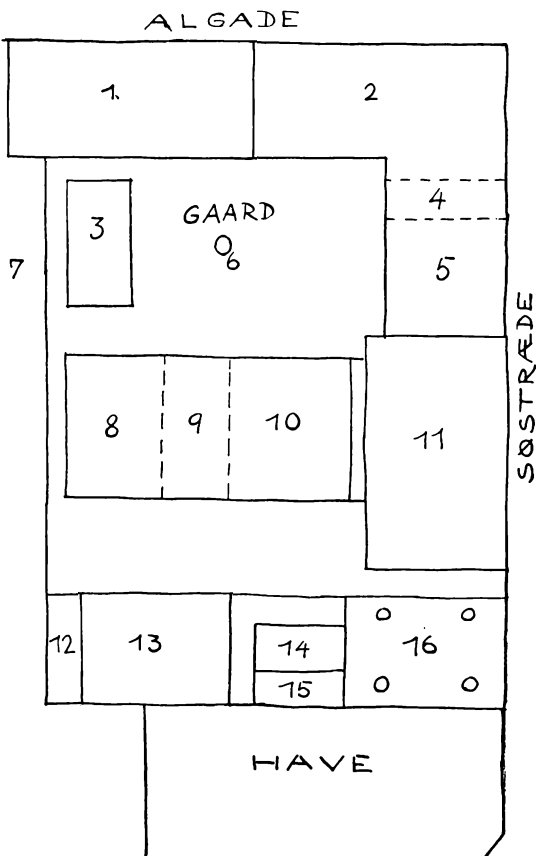
Fra Søstræde førte en Port ind til Gaardspladsen; til venstre for Porten boede Smed Lassen, hans Værksted laa i en Bygning inde i Gaarden. Mod Nord laa den store Lade, som ogsaa rummede Hestestald, Vognport, Kornloft m. m. Bag den var endnu en lille Gaardsplads, som mod Nord lukkedes af den Bygning, hvori Pottemageriet var indrettet. I den vestre Ende laa selve Værkstedet. Langs Væggen var der en lang Bænk til at ælte Ler paa, ved den modsatte Side ind mod Ovnen stod en muret Bilæggerovn, som opvarmede Værkstedet og tørrede Potterne, der blev sat paa lange Brædder, som bares af nogle Bomme oppe under Loftet. Om Sommeren tørredes de ude i Gaarden. Men vi giver igen Ordet til Emil Lund:

»Naar Leret kom hjem fra Lergravene i Merløse eller Taastrup, hvor Svendene selv gravede det op, blev det fyldt ned i Kælderen under Pottemageriet. Der var to Slags Ler, Blaaler, som brugtes til hvide Potter, og Røddler, som brugtes til mørke Potter, der skulde kunne taale megen Varme, saasom Thepotter, Stegefade o. lign. I Kælderen blev Leret sat i Stakke og hamret sammen med store Trækøller, derefter skaaret i tynde Skiver med en krum Kniv med to Haandtag ligesom en Baandkniv. Derved fandt man Sten, Træstykker o. lign. Derefter kom det op i Værkstedet og blev æltet paa Gulvet med bare Fødder, saa op paa Bænken og æltet med Hænderne, ligesom en Bager ælter Dejj. Nu bruges der jo Maskiner til alt det Arbejde.

I Værkstedet var der fire Skiver, som Potterne blev drejet paa; de bestod af en stor, vandret Træskive, som man sparkede rundt med Benene, og ovenover var der en mindre, hvor Potten blev formet med Haanden. Siden blev der sat Hank og Øre paa. Saa stod de paa lange Brædder, til de var halvtørre, og før de skulde glaseres, overhældtes de med tyndt Pibeler eller Røddler, eftersom de skulde være lyse eller mørke. Naar de igen var tørre, blev de stafferede,

og til sidst kom Glasuren. Min Fader købte gammelt Bly fra Kirketage; det blev smeltet saa længe, til det blev Aske og brugt til at glasere med«.

»Nu var Potterne færdige til at sætte i Ovn. Den havde hvælvet Loft, og der var tre Fyrhuller i den ene Ende og aaben Skorsten i den anden. Man kom ind i den gennem et Hul ved Skorstenen. Det var en hel Kunst »at sætte i Ovn«; der skulde være Plads til saa meget som muligt. Nærmest Fyret kom de mørke Dele, som jo skulde være godt brændte, siden Fade og Krukker, der blev sat ind med Bunden i Vejret, først en lille og saa

16. Pottemagergaarden. Tegnet efter Skitse af Emil Lund. 1. Lunds Lejlighed. 2. Kbmd. Rathmanns Butik og Lejlighed. 3. Smedeværksted. 4. Port. 5. Smed Lassens Lejlighed. 6. Pumpe. 7. Kbmd. »Gamle Jensens Sønner«s Gaard. 8. Lade. 9. Vognport. 10. Hestestald. 11. Børresens Ejendom. 12. Svinehus. 13. Oplagsrum for Brænde og Potter. 14. Ovn. 15. Svendekammeret. 16. Pottemageriet med 4 Drejeskiver.

- 1) Pottemager, Graver Joh. Chr. Lund, fortalte, at Blyet blev smeltet i en stor Gryde, til det næsten var Aske; heri blandedes noget Mel, saa det lignede et grynet Pulver; dette blev derpaa drysset over Lertøjet. Naar det saa kom i Ovn, brændte Melet jo bort, og Blyet smeltede og bredte sig over Genstanden.

17. Pottemagergaarden paa Hjørnet af Algade og Søstræde. Hjørnebutikken var udlejet til Kbmd. Rathmann. Lunds Butik var ud til Algade under Kvisten. (V. Vold fot. 1902.)

større og større udenom. Fade og Tallerkener stillede paa Højkant tæt sammen. Sidst kom Urtepotterne ude i Skorstenen«.

»Hullet blev saa muret til, men et Par Sten stak lidt ud, saa de let kunde fjernes, for lige indenfor laa nemlig et Par glaserede Ører af Krukker o. lign., som skulde kunne tages ud, naar man vilde se, om Glasuren var smeltet tilfredsstillende, saa man kunde holde op at fyre. Brændingen tog 36 Timer, først med Tørv eller korte Træstykker, og siden med alenlange Brændestykker, indtil Ovnens til sidst var glødende, og Flammerne slog op af Skorstenen«.

»Det var store Dage naar vi brændte. Fader passede altid, at vi var færdige henimod Aften. Den Dag havde han travlt. Om Eftermiddagen lavede han selv Lobescowes i en

1) Det gjaldt om at fyre langsomt op og ligeledes afkøle langsomt, for at Lertøjet ikke skulde revne eller springe. Der kunde være for c. 100 Rdlr. i en Brænding. (Joh. Chr. Lund.)

18. Pottemagergaarden med Fadet over Døren (Fig. 14) og de to Butiksvinduer. Fot. fra ca. 1880, Holbæk Museum.

stor Gryde, der stod frit paa et Treben ude i Gaarden. I Værkstedet blev der stillet Bukke op med Brædder over, Ting som de til daglig brugte i Pottemageriet. Saa kom Moder og bredte en Dug over og dækkede med Tallerkener, Knive og Gafler. Men Maden maatte hun ikke røre ved, Fader rørte selv i Gryden og kom i, hvad der skulde til. Saa kom Gæsterne, nogle gamle Mestres, ude fra Byen, Politibetjentene Groth og Brenøe o. fl. Prøverne blev taget ud af Ovnen, og hvis de saa lovende ud, hvad de altid gjorde, saa blev Fyret muret til, og saa gik hele Mandskabet til Bords, spiste og fik en gemytlig Aften sammen«.

»Naar Ovnen var omtrent kold, toges Sagerne ud, rensedes, sorteredes og blev saa solgt, dels fra Butikken, dels i Omegnen. Fader spændte for og kørte langt omkring til Markederne i Kalundborg, hvor der ingen Pottemagere var, op i Odsherred og til Kildemarkederne. Han kørte ogsaa ud med bestilte Varer«.

Pottemager Joh. Chr. Lund siger herom: »Mest solgte vi til Købmændene ude paa Landet, og vi kørte store Læs op til Kalundborg. Naar der var Marked her i Holbæk, havde vi vor faste Plads ud for Isenkræmmer Bjørns; her stod Fader ved sit Bord omgivet af Hundreder af Potter

Pottemager Lars Hansen Lund
(1814—77).

rundt paa Fortovet. Vi kunde sælge for 100 Daler saadan en Dag, og det var mange Penge dengang«.

— I Hjemmet var der en Guds Velsignelse af Børn og Opdragelsen derfor fast og bestemt; man lærte tidligt at lystre. »Fader var streng, men retfærdig«, siger Emil Lund, »der blev ingen Stads gjort af os Børn, vi maatte ikke spise ved samme Bord som Fader og Moder, men ved et lille Bord henne ved Vinduet; Fader ønskede at leve godt, men Moder stak lidt til

Side til os, naar Fader var gaaet. Fornøjelser maatte vi ikke komme til, og dem var der ellers ikke mange af dengang. Jo, det skete, at Gøglere gav en Forestilling i det frie og bagefter gik rundt med Tallerkenen efter Penge, og morsomt var det at se en Bjørnetrækker, der fik sin Bjørn til at danse, eller en Mand med et Trylleteater. Om Sommeren skulde alle, store og smaa, være i Seng Kl. 9, om Vinteren endnu tidligere«.

»Den gamle Pottemager var god ved sine Børn. Jeg husker engang han sad med mine to smaa Søstre paa 1 og 4 Aar paa sine Knæ, mens jeg, der var 7 Aar, og en Broder paa 10 stod ved ham og hørte ham fortælle Eventyr. Han kunde en Sang paa 36 Vers om en Ræv og en Rævinde, som

20. Skaar af Pottetøj fra Lunds Pottemageri, øverst 4 Triangler (til at sætte mellem Lertøjet i Ovn) opgravet i Gaarden. Museet.

havde deres Hytte i Jorden; Visen om »Pjaltens Brand« fik vi ogsaa tit. Jeg mindes ogsaa, at jeg var med Fader og gamle Garver Erfurth i Drøgerup paa Nøddetur; Fader havde en kort Frakke paa med store Lommer, som rummede $\frac{1}{2}$ Skæppe hver, og naar de var fyldt, spiste vi vor Mad i det grønne. Humør havde Fader. Der var en Mand, som hed Lars lige som Fader, men Drengene kaldte ham Snotlars; han levede af at grave Ballast-Sand til Skibene. Saa en Dag fulgtes han med Fader ned ad Gaden, og Drengene raabte efter ham. Han siger da: Kan du ikke høre, de raaber Potlars«! Nej, de raaber s'gu »Snotlars«, sagde Fader og lo«.

»Moder var mild og god mod os, hun var kun godt 16 Aar, da hun blev gift, og hun opnaaede at se os alle godt forsørgede, inden hun døde 1900, paa sin 70 Aars Fødselsdag«.

Lars Lund var kendt som en dygtig Pottemager, i de fleste Hjem i Byen og langt omkring paa Landet brugte man hans Grødfade, Tallerkener, Potter, Syltekrukker, Dør-

slag o. s. v. Det var altsammen solide, nyttige Sager, som tjente deres Tid ud, til de gik itu, men de var ikke Prydgenstande, som blev opbevaret for Stadsens Skyld, derfor er der saa faa tilbage af hans Ting.

Da Graver Reichenbach i 1863 døde, overtog Lars Lund fra 1864 Graverbestillingen, som gav en god Biindtægt, og den beholdt han til sin Død 1877. Hans Enke levede som nævnt til 1900, og et Par Aar efter solgte Arvingerne Pottemagergaarden til Murermester Dithmer (Skøde tinglæst 19. Juni 1905). 1912 maatte den vige Pladsen for den store moderne Ejendom Holbækhus«.

I Lund'ernes hundredeaarige Periode havde de vistnok kun to Konkurrenter, begge i Ejendommen Algade 39 (nu Guldsmed Frandsens). Den købtes 1826 af Pottemager *H. Michaelsen*, fra 1841 tilhørte den Guldsmed *J. A. Asmussen*, og efter hans Død i 1864 hans Søn, Pottemager *Niels Peter Asmussen*, som ældre Holbækkere endnu husker. I østre Ende af det lille, gamle Hus, var en Port ind til Gaarden, hvor Pottemageriet laa i en Sidebygning; Potterne blev stillet til Tørring paa lange Brædder ude paa Fortovet. Til venstre for Porten var en Butik med to høje, smalle Vinduer. Asmussen — »Pot-As«, som man kaldte ham — handlede ogsaa med Porcelæn, Legetøj og Galanterivarer. Han havde lidt Landeri; Jordlodden laa ude paa Kalundborgvej.

Af udenbys Konkurrence var der ikke meget. Stentøj kunde de gamle Pottemagere ikke brænde; det indførtes stadig af Købmændene, især fra Tyskland og Holland. Fra Jylland kom der ofte Pottekræmmere med de sorte Jydepotter. De fandtes i ældre Tid i alle Hjem i By og paa Land, og da de jo ikke havde Glasur, egnede de sig fortrinligt til at koge og stege i. Undertiden lagde en bornholmsk Potteskipper til i Havnen og forhandlede gode og kønne Skaale, Krukker, Kopper, Urtepotter o. lign. fra sin Skude. Han var ikke nogen velset Konkurrent. Alligevel var det de hjemlige Pottemagere, der beherskede Markedet viden om i Nordvestsjælland endnu i 1870'erne.

21. Kageform, Dørslag og Fyrfad, fra Lars Lunds Tid. Holbæk Museum. (V. Hansen fot.)

Men det lod sig ikke skjule, at Pottemageriet ikke mere var saa lønnende en Profession, som det havde været. Det skyldtes især Industrien, der sendte store Masser af Køkkentøj af Metal, Fajance og Porcelæn i Handelen til billige Priser. Den voksende Velstand medførte tillige, at man selv i jævner Befolkningslag anskaffede Spisestel, Kopper o. lign. af Fajance, hvor man før havde klaret sig med Lertøj. Og selv om man i nogle Aartier paa Landet vedblev at spise og søbe af det fælles Madfad midt paa Bordet, saa var det i Byerne ikke mere Skik og Brug at lange til Fadet; man dækkede op med en Tallerken eller to til hver Person. Sukkerskaal, Flødekande, Tepotte, Kaffekande o. lign. skulde nu være af Fajance eller Porcelæn. Ingen drak Kaffe af en Spølkum længere. Alt dette medførte, at der ikke mere var saa stor Afsætning paa Pottemagerens Varer. Dertil kom, at de gamle Kildemarkeder efterhaanden mistede deres Betydning, og fra 1882 blev Krammarkederne, ogsaa i Købstæderne, forbudt. Et haardt Slag for mange Haandværkere.

IV. Pottemager H. C. Nielsen og hans Lervarefabrik

I Lars Lunds sidste Aar bestyredes Pottemageriet af Sønnen, *Johan Christian Lund* (f. 1851, d. 1929), som helt overtog det efter Faderens Død 1877. Men da han ogsaa blev hans Efterfølger som Graver, sagde Kirkeværgen til ham, at nu maatte han helst stille Skiven i Ro og hellige sig Virksomheden i de dødes Have.

Saa kommer der en Dag i 1878 en Pottemager ind til Lund og spørger, om han har Arbejde til ham. Nej, sagde Lund, men du kan faa det hele, for nu holder jeg op. Ja, Tak, sagde Pottemageren, men jeg har ingen Penge. Hvad det angaar, svarede Lund, saa kommer vi vel overens; jeg skal nok hjælpe dig med en Brænding eller to!

Saa brændte han et Parti Potter, læssede det paa Vognen og kørte ud paa Landet og solgte det til Høkerne.

Dermed er den sidste Lund, den ottende i Rækken, ude af Historien, en ny Slægt af Pottemagere tager fat.

Den nye Mand hed *Hans Christoffer Nielsen*, han var født 1854 i Maribo, hvor Faderen havde et Pottemageri. Efter at have udstaaet sin Læretid her, arbejdede han nogle Aar som Svend og giftede sig 1877 med Betty Clara Margrete Haas.

Næste Aar flyttede det unge Ægtepar til Holbæk. I fem Aar fortsatte han Lunds Forretning i den gamle Gaard, men Butikken beholdt Madam Lund¹⁾. De unge sad i meget smaa Kaar; Sønnen, Gerhard Nielsen, fortalte engang²⁾:

»Min Far kom til Byen med 200 Kr. i Lommen og begyndte Pottemageri der, hvor »Frelsens Hær« nu har til Huse. Hurtigt var Driftskapitalen borte, og nu gjaldt det Knald eller Fald med den Brænding, der var i Ovnen. En-

1) Nielsen betalte sin Husleje til hende med Pottetøj.

2) Ved Aabningen af Holbæk Lervarefabriks Udstilling 1938 i Museet. (Ref. i Holbæk Amts Venstreblad 3/11.)

ten ud at sælge Varerne, hvis de lykkedes, eller holde op. Denne afgørende Brænding var ikke færdig, der manglede en halv Favn Brænde, og den kostede 3 Rigsdaler. Saa gik Pottemageren over til Bageren overfor i Haab om at laane de 3 Rigsdaler. Men Bageren var lige saa fattig, saa Pottemageren maatte gaa hjem igen og se sine Drømme om Held og Lykke brænde ned sammen med den hendøende Ild under Ovnene.

»Men i Byen var en Købmand, som hed Rathmann¹⁾. Han havde set, at her var en Pottemager, der kunde og vilde noget. Derfor sagde han til ham: Du kan faa Varer til Husholdningen paa Kredit og endda lidt Kontanter til Arbejds løn! Det lod han sig ikke sige to Gange, Drejeskiverne snurrede atter, og fem Aar efter byggede han Fabrikken ude i Villakvarteret.

Nielsen var jo en ung Mand og følte sig ikke tilfreds med hele den gammeldags Indretning i Lund'ernes Værksted, saa da han efter nogle Aars Forløb var kommet godt i Vej, løb han modigt den store Risiko, opsigde Lejemaalet, købte 1883 en Grund i Villakvarteret og byggede en ny Virksomhed op dør. Med vældig Energi arbejdede han sig frem; hans gode Varer blev kendt ud over Amtet, solide og smukke Ting, der hævdede Holbæks gamle Ry som en god Pottemagerby²⁾.

Omkring Aarhundredskiftet blev Værkstedet til en Fabrik. Nielsen havde hørt, at en Dansk-Amerikaner i Middelfart havde begyndt at lave Lervarer paa Maskine, han rejste derover og saa paa Sagerne, og da han kom hjem, anskaffede han sig lignende Maskiner, og snart blev det saaledes, at alle Brugsvare som Urtepotter, Syltekrukker,

1) Boede i Pottemagergaarden, se Side 29.

2) I 1893 lavede Nielsen nogle Prøver paa Tallerkener og Krus til Vallekilde Højskole. Efter Joak. Skovgaards Forslag bestemte Ernst Trier, at de forskelligt farvede Tallerkener skulde have et eller andet Ordsprog indridset i Randen, og paa Krusene, som Bindesbøll gav Tegning til, var der tegnet Rebus'er. Unge Troels Trier og en Malersvend sad en Tid ude paa Nielsens Værksted og tegnede Dekorationerne, men der blev kun lavet faa Eksemplarer; af en eller anden Aarsag kom den morsomme Idé ikke til Udførelse.

22. Udvalg af H. C. Niensens lustrebrændte Keramik fra o. 1905. Uglen og Ørnen er modelleret af Fru Schulin. De udskarne Ting er lavet af Gerh. Nielsen. (Holbæk Museum.) V. Hansen fot.

Gratinfade o. l. fremstilledes i Standardforme af Gibs paa mekanisk roterende Skiver. Denne Modernisering af Virksomheden medførte naturligvis en vældig Stigning i Produktionen.

Men Nielsen var ikke alene en dygtig Pottemager, han var tillige en fremragende Keramiker med en ubetvingelig Lyst til at eksperimentere med Leret og Ilden. Foruden den store Ovn havde han bygget sig en lille Forsøgsovn til Keramik. Her blev nye Farver og Glasurer prøvet. Gang paa Gang mislykkedes Brændingen, men han gav ikke op, og han havde ikke lykkeligere Øjeblikke i sit Liv, end naar han ud af Ovnens hede Gab hentede en Samling Krukker eller Vaser, der straaledede i Farvetoner, som ingen havde turdet vente.

I nogle Tilfælde fik han kunstnerisk Assistance ved Tegning eller Modellering af Sagerne, f. Eks. var Fru Olga Schulin, g. m. Amtmand Schulin, nogle Aar en flittig Medarbejder. Ogsaa Troels Trier og Knud Kyhn har lavet nogle Ting for Nielsen. Men Brændingen stod han selv for¹⁾.

Ligesom gamle Kähler i Næstved interesserede han sig især for Lustrebrændingen, og Resultaterne blev ofte meget smukke. Da Sønnerne Gerhardt og Christian var blevet Svende, fik de undertiden Lov at dreje nogle Krukker eller Skaale til hans Forsøg, men naar de saa tilbød at hjælpe til ved Brændingen, afviste han dem: Det er ikke noget for jer, Dreng, det har I hverken Forstand paa eller Interesse for! Gerhardt fik dog engang Lov til at hjælpe til i det hemmelighedsfulde Aflukke, hvor den lille Keramikovn stod, og fortæller følgende om Begivenhedernes Udvikling: »Den Gamle havde faaet den Idé at puste Karbidgas ind i

1) Et Par Aar efter 1900 arbejdede Troels Trier en Tid i Pottemageriet; han tegnede nogle Ting, som Nielsen saa drejede op, hvorefter Trier modellerede Hanke, Ører o. lign. paa dem. Eller Trolde som paa den her afbildede Lampefod. Det var netop i de Aar, da »Mester« eksperimenterede med sine Lustrer, og nogle af Triers Ting fra den Tid har de skønneste røde eller regnbueflammede Glasurer.

23. Lampefod, modelleret af Troels Trier 1905.

Ovnen. Jeg passede Gasapparatet. Og saa eksploderede det hele pludselig med et kolossalt Brag, og vi landede i hvert sit Hjørne, medens Stumperne haglede ned over os. »Kom du noget til, Dreng?«, spurgte han efter en Stund. »Nej«, svarede jeg. »Naa, saa skide være med det, saa ta'r vi fat igen!« Og saa kravlede vi op og begyndte forfra. Saa-dan var han.«

Paa en Udstilling af moderne Kunstindustri i November 1904 i Kunstindustrimuseet vakte nogle Arbejder fra »Holbæk Lervarefabrik«, som H. C. Nielsens Virksomhed nu hed, en vis Opmærksomhed ved deres ejendommelige Lustre. Af en Anmeldelse i et Københavnerblad (»Aftenposten« 15. Nov. 1904) citerer jeg:

»Det er ingenlunde de større Ting i Hr. Nielsens Samling, som vil vække størst Interesse, derimod vil Kendere med særlig Glæde betragte næsten alle de smaa Brugs- og Dekorationsgenstande, som findes her; de er navnlig ikke alene som Regel overordentlig smukke og dekorative i Form og Linier, men deres Lustre frembyder ofte et Farvespil, som er eventyrligt i sine Nuancer og højst interessant ved sine Knæk-Tegninger i Lustremassen. Vi erindrer ikke nogen Sinde at have set netop denne Teknik, disse Farvespil, og spørger forbavset Hr. Nielsen, hvor han har faaet dem fra. — Ja, siger Hr. Nielsen, de er vel nok egentlig først kommet frem ved et Tilfælde, men bagefter har jeg lært at styre dette Tilfælde. Jeg tror nok, jeg er ene om Hemmeligheden ved Fremstillingen af denne Lustre, som mange Brændere har spekuleret sig gale paa at opnaa.«

Nielsen fortsatte i mange Aar sine Eksperimenter med Lustre-Keramikken og lavede en Mængde skønne og ejendommelige Ting, men Eksperimenter er kostbare, og der var for faa dengang, som vilde og kunde betale den Slags Ting.

Holbæk-Pottemagerens Keramik vandt Ære og Anerkendelse paa Udstillinger i Kalundborg, Horsens, Næstved og paa Landsudstillingen i Aarhus.

24. Pottemager H. C. Nielsen og hans Folk, c. 1910.

I 1914 afstod han Fabrikken til *Gerhardt og Christian Nielsen*¹⁾, men »gamle Mester« mødte hver Dag paa Værkstedet og tog Haand i Arbejdet, saa længe Kræfterne slog til. Naar Ovnene var klar til en Brænding, kom han ofte med nogle Sager, han skulde have prøvet.

Han havde altid omgivet sine Forsøg med den største Hemmelighedsfuldhed, og før sin Død brændte han sine Optegnelser.

I 1927 fejrede de gamle deres Guldbryllup, og Aaret efter døde han; Fru Nielsen overlevede ham til 1936.

Sønnerne drev Fabrikken i Fællesskab fra 1914—36, og Virksomheden voksede Aar for Aar. En Specialitet blev de haardtbrændte, glaserede Syltekrukker, de laves ikke bedre her til Lands, og den aarlige Produktion ligger oppe omkring 300.000 Stkr. De sælges overalt og er som alle Fabrikens Varer kort og godt signeret **HOLBÆK**.

¹⁾ En tredje Søn, Carl Nielsen, var ogsaa Pottemager, men kom som ung ind paa den kgl. Porcelænsfabrik.

Til Tider eksperimenterede Brødrene med Keramik, de fandt ikke Hemmeligheden ved den gamle Mesters Metalglasurer, men i 1931 udstillede de en Samling Krukker af særlig haardt, klinkebrændt Lertøj med en meget smuk matgrøn Farve, undertiden med et metalagtigt Skær. De vakte megen Anerkendelse, og man fortsatte med Held denne Side af Virksomheden de følgende Aar. 1934 havde Christian Nielsen en lille Udstilling af haardtbrændt Keramik i Holbæk Kunstforening.

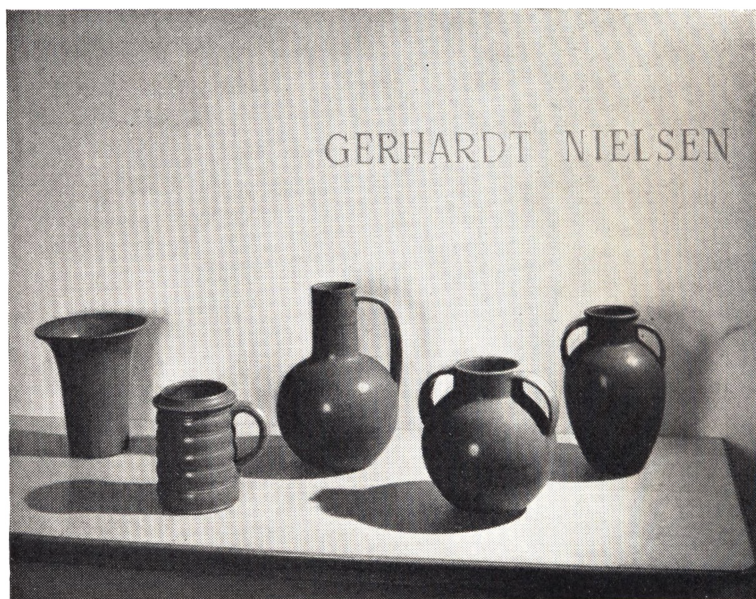
Da Flytningen af Den gamle Købmandsgaard« til Holbæk Museum i 1938 var tilendebragt, og man savnede Midler til Møbleringen, tilbød Gerh. Nielsen »at fylde Huset med Pottetøj«, arrangere en stor Udstilling og lade Museet faa Halvdelen af Indtægten ved Salget¹). I Kramboden var der store Mængder af Krukker, Fade, Dunke o. l., i et mindre Rum et morsomt Udvalg af gammeldags »Markedstøj« og nogle Fade med fantasifuld Dekoration af H. F. Gross, i et andet Værelse et lille Udvalg af »gamle Mester«s Lustrer og i Stuerne paa 1. Sal en smuk Udstilling af den klinkebrændte Keramik i grønne, brune og hvide Farver, skønne Ting, som vakte almindelig Beundring, ogsaa ved deres enkle, klare Form. Nogle af dem var tegnet af H. F. Gross.

Gerh. Nielsen, der paa den Tid blev Eneindehaver af Fabrikken, efter at Chr. Nielsen havde startet sin egen Fabrik i København, begyndte nu at udstille sin Keramik forskellige Steder i Udlandet, f. Eks. paa Udstillinger i Monte Carlo, Amsterdam, Oslo, London og Berlin. Som Regel blev alt solgt, og i Tilgift hjemførtes Diplomer og Medailler. Saaledes ogsaa fra Verdensudstillingen i New York 1939.

Gerh. Nielsen er en dygtig Keramiker, men han sætter en Ære i først og fremmest at være en dygtig Pottemager, en Mester i sit Fag. I et Tidsskrift²) staar der de meget rigtige Ord om ham og hans Fabrik: »I denne Virksom-

1) Anmeldelse i Holbæk-Bladene for 8. Nov. 1938.

2) »Danmarks Haandværk og Industri«, Nr. 19 1943.

25. Fra Verdensudstillingen i New York 1939. (Kruset er modelleret efter en gammel Model fra Lund'ernes Tid (se Fig. 13)

W. J. Anderle, New-York. fot.

hed arbejdes der med de gamle enkle Former uden Dekoration af nogen Art. De unge Lærlinge opdrages til at forme ganske enkle Ting, hvis Proportioner er saa helt rigtige, uden een eneste overflødig Krusedulle. Her staar vi over for den helt ægte Pottemagertype, der ved, hvad han vil, og som gaar sin egen Vej uden at lade sig paa-virke af andet eller andre, hverken i Form eller Kvalitet.«

Pottemager Lund brændte højest een Gang hver anden Maaned, nu brændes der hver Uge, som oftest i flere Ovne. Gamle Mesters Omsætning laa i de første Aar omkring 7—8000 Kr., omkr. 1917 paa 35.000 Kr., men nu er den oppe paa ca. 200.000 Kr.

Lund'ernes Pottemageri gjorde Holbæk-Lervarer kendt i hele Nordvestsjælland. Gerh. Nielsens Krukker findes viden om i Verden.

— Jørgen Olrik sluttede sin instruktive, korte Oversigt over »Gammelt dansk Lertøj i Folkemuseet¹⁾«, som jeg tidligere har citeret, med en Opfordring til de historiske Samfunds og Provinsmuseernes Mænd om at gøre den hjemlige Pottemagerkunst til Genstand for et Studium, saaledes at denne meget uopdyrkede Mark inden for det danske Haandværks Historie kunde komme under Plov og Harve. Min lille Afhandling her er kun et beskedent Bidrag dertil, men det er mit Haab, at Arbejdet maa blive taget op andre Steder i Landet. Saa vil en Kunsthistoriker eller Haandværkshistoriker engang have Materiale til den Bog om dansk Pottemageri, som vi i mange Aar har savnet.

1) »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1928.

